

Let's try to analyze it in a more concrete plane. Unfortunately, today the state of legal evaluation in public opinion is characterized by a high index of legal nihilism, legal pessimism, non-acceptance of law, conflict with the law, and this list can be continued. Such phenomena are observed both at the level of ordinary citizen and at the level of certain centers of civil society.

Key words: *legal analytics, legal science, legal practice, civil society, state, person.*

УДК 341.6

Є. Б. КУБКО,
доктор юридичних наук

ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ: РЕГРЕСНІ ПОЗОВИ, АНАЛОГІЯ ЗАКОМУ ТА АНАЛОГІЯ ПРАВА

У статті розглядаються проблеми використання регресних позовів до посадових осіб державних органів, а також до юридичних осіб, діями яких було завдано шкоду державному бюджету України в результаті виконання рішень Європейського суду з прав людини; аналізуються питання застосування в процесі розгляду таких регресних позовів аналогії закону й аналогії права, розкривається природа рішень ЄСПЛ і особливості регресних позовів у процесі виконання таких рішень.

Ключові слова: *регресний позов, виконання судових рішень, ЄСПЛ, аналогія закону, аналогія права.*

Кубко Е. Б. Исполнение решений ЕСПЧ: регрессные иски, аналогия закона и аналогия права

В статье рассматриваются проблемы использования регрессных исков к должностным лицам государственных органов, а также к юридическим лицам, действиями которых нанесен ущерб государственному бюджету Украины в результате исполнения решений Европейского суда по правам человека; анализируются вопросы применения в процессе рассмотрения таких исков аналогии права и аналогии закона, раскрывается природа решений ЕСПЧ и особенности регрессных исков в процессе исполнения таких решений.

Ключевые слова: *регрессный иск, исполнение судебных решений, аналогия закона, аналогия права.*

Evgen Kubko. The enforcement of judgments of the ECHR: recourse actions, analogy with statutes, and analogy in law

The article analyses the issues arising in connection with recourse actions against officials of governmental authorities and also against legal entities whose acts caused damage to the state budget of Ukraine as a result of the enforcement of judgments made by the European Court of Human Rights; the article also discusses the issues of application of the analogy in law and analogy with statutes during the consideration of such lawsuits, and explores the nature of judgments of the ECHR and specific features of recourse actions filed in connection with the enforcement of such judgments.

Key words: *recourse actions, enforcement of court judgments, analogy with statutes, analogy in law.*

Виконання рішень Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд, ЄСПЛ) відображає наявність у правовій системі України проблем, які мають розв'язуватись еволюційним шляхом і водночас вимагають суттєвих наукових розробок. Важливе значення має встановлення балансу між інтересами різних груп суспільства, включаючи й державу, які зацікавлені у виконанні рішень Європейського суду або яких стосується чи може стосуватися виконання рішень ЄСПЛ. Одна з проблем, яка виникає в цій сфері, пов'язана з принципом справедливості, що відображає глибоке розуміння верховенства права та його інтерпретацію в сучасній правовій доктрині. Коротко кажучи, проблемою є те, що виконання рішень Європейського суду, особливо в частині грошової компенсації, покладається на державу, на державний бюджет.

Водночас конкретні особи, які своїми діями призвели до порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що мало наслідком відповідне рішення Європейського суду про компенсацію завданих збитків та інших негативних наслідків для держави, фактично залишаються поза правовою відповідальністю. Йдеться не тільки про службовців відповідних державних органів, а й про юридичних і фізичних осіб приватного права, які «спонукали» відповідні державні органи та посадових осіб приймати рішення, які були визнані Європейським судом неправомірними.

Таким чином, з одного боку, покарання, наприклад, за дії конкретних посадовців державних органів покладається через державний бюджет України фактично на все суспільство, а з другого – юридичні та фізичні особи, на користь яких ухвалювалися неправомірні рішення державних органів, фактично повністю звільняються від відповідальності. Хоча діяльність таких осіб часто може бути кваліфікована як співучасть у відповідному правопорушенні, встановленому Європейським судом.

Таким чином, правова система України виробляє певні механізми запобігання таким несправедливим явищам, використовуючи право зворотної вимоги (регресні позови), які виникають внаслідок виконання рішень ЄСПЛ. Такі «регресні позови» (умовність цього поняття буде розкрита нижче) становлять фактично новий механізм щодо остаточного справедливого вирішення конфліктної (спірної) проблеми, яка була означена Європейським судом і з якої було ухвалене відповідне міжнародно-правове рішення. Водночас із наукової точки зору, а також із метою вдосконалення практичної юриспруденції виникає необхідність розв'язання цілої низки науково-практичних проблем: розуміння і природа регресних позовів за рішеннями ЄСПЛ, можлива сфера їх застосування, можливості застосування аналогії закону та аналогії права, давність притягнення до відповідальності тощо. Усі ці питання вимагають глибокого аналітичного втручання фахівців як приватного, так і публічного, а також і міжнародного права.

Особливості регресного позову у справах ЄСПЛ

Насамперед потрібно звернути увагу на правову природу рішень Європейського суду, які, як відомо, є ключовим міжнародно-правовим механізмом захисту прав людини, який передбачений Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) 1950 р. (Конвенція була ратифікована законом України від 17.07.1997 р. і набула чинності для України 11.09.1997 р.). Європейський суд, згідно зі ст. 19 Конвенції, має своїм завданням забезпечити дотримання всіма державами зобов'язань за Конвенцією та Протоколами

до неї. Очевидно, що норми Конвенції є нормами міжнародного права, яких має дотримуватися Україна, а за розбіжностей із положеннями національного законодавства України мають пріоритет. Конвенція, а відповідно, і рішення Європейського суду, мають первинне значення при розв'язанні конкретної проблеми, із якою заявник звертається до Європейського суду, яка не була вирішена національними судово-правовими заходами. При цьому як сама Конвенція, так і рішення Європейського суду слід розглядати як іноземне законодавство, оскільки їхнє визнання як обов'язкових для національної правової системи не позбавляє їх міжнародно-правової природи. Наприклад, рішення ЄСПЛ є джерелом права в Україні, але йдеться про всі рішення Європейського суду, а не тільки про ті, які ухвалені щодо України¹.

У Конституції України прямо закріплено відданість держави Україна загальноновизнаним принципам міжнародного права, обов'язковість виконання Україною міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України, а також верховенство міжнародного права щодо норм національного законодавства. При цьому ключовим інструментом, який використовується Європейським судом для виконання покладених завдань у сфері забезпечення прав людини, є інститут індивідуальної заяви, який передбачає, що кожна особа або група осіб, які вважають себе жертвами порушення державою прав, передбачених Конвенцією, можуть вільно звернутися до Європейського суду з відповідною заявою. Держава, зі свого боку, зобов'язана жодним чином не перешкоджати ефективному здійсненню цього права. Інститут індивідуальної заяви має важливу особливість – він спрямований на забезпечення прав заявника у відносинах із державними органами, включаючи правоохоронні органи, різного роду юрисдикційні органи, місцеві органи тощо. Конвенція і відповідні рішення Європейського суду визначають винною стороною саме державу в особі відповідних державних органів. Водночас для розуміння природи регресних позовів слід мати на увазі, що державний орган – це передусім людський субстрат, і складається зі службовців, включаючи посадових осіб, які практично застосовують владні повноваження. Міжнародно-правове регулювання у сфері, що розглядається, звичайно, не може впливати на відносини, які складаються в самих державних органах, між державними органами або між посадовцями окремого державного органу. Проте для регресного позову саме ці відносини мають суттєве значення, оскільки логічно пов'язані саме з порушенням міжнародно-правових зобов'язань держави².

Таким чином, природу регресного позову, що пов'язана з виконанням рішення Європейського суду, слід розглядати як єдиний комплекс міжнародно-правових норм та норм національного законодавства³. У цьому регресні позови на виконання рішень Європейського суду дуже суттєво відрізняються від регресних позовів у рамках цивільного або господарського процесуального законодавства.

Відповідно, слід вказати на специфічну правову природу зворотної вимоги (регресного позову) внаслідок виконання рішення Європейського суду, а, відповідно, і на умовність такого поняття.

По-перше, це стосується особливого характеру шкоди (збитків), завданих державі рішенням Європейського суду. Рішення ЄСПЛ є обов'язковими для виконання державою, щодо якої ухвалено рішення. Згідно із ст. 46 (1) Конвенції

договірні держави зобов'язані виконувати остаточні рішення Європейського суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами⁴. Дотримуватися рішень Європейського суду є також обов'язком, який закріплено в Конвенції, згідно з положеннями Конституції України. Такий обов'язок передбачає, окрім іншого, необхідність визнання державою, органами влади й посадовими особами обов'язкової сили рішень Європейського суду, поваги до цих рішень і їх неухильного виконання. Відповідно, рішення Європейського суду має правостворююче значення, і, на відміну від рішень національних судів, є джерелом права. Причому орган представництва держави не тільки має право, а й зобов'язаний звернутися до суду з регресним позовом для відшкодування збитків, завданих державному бюджету України внаслідок виконання рішення ЄСПЛ⁵.

По-друге, хоча індивідуальна заява стосується конкретних збитків або шкоди, заподіяної заявникові й відображеної в його індивідуальній заяві, але в рішеннях Європейського суду можуть бути визначені як індивідуальні, так і загальні заходи щодо поновлення прав заявника і недопущення порушень Конвенції в майбутньому. Відповідно, держава за рішеннями Європейського суду може зіткнутися з негативними наслідками як компенсаційного (майнового) характеру, так і з моральними, іміджевими втратами внаслідок застосування загальних заходів. Якщо для заявника достатньо відповідної справедливої сатисфакції, передбаченої рішенням Європейського суду, то для держави негативні наслідки, завдані рішенням Європейського суду, можуть бути значно вищими.

По-третє, слід особливо підкреслити, що для держави негативні наслідки виникають не внаслідок самого факту прийняття рішення Європейського суду, як це може здатися на перший погляд, а внаслідок неправомірних дій відповідних державних органів і посадових осіб, які визначені в конкретному рішенні Європейського суду.

І, нарешті, четверте положення, яке слід мати на увазі, полягає в тому, що при застосуванні регресних позовів остаточні рішення Європейського суду не повинні ставитися під будь-який сумнів, оспорюватися, ігноруватися або зазнавати будь-якого перегляду будь-яких органів влади або посадових осіб, у тому числі й судів. Це узгоджується з принципами прецедентної практики Європейського суду. Як неодноразово підкреслював Суд у своїх рішеннях, держава має дотримуватися принципу правової визначеності. Це стосується як рішень національних судів, так і рішень самого Європейського суду. У цьому відношенні регресні позови базуються на відповідних положеннях Конвенції, а також на ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. (далі – Закон 2006 р.), де чітко вказано, що практика Європейського суду є обов'язковою й підлягає застосуванню як джерело права.

Таким чином, слід зробити висновок, що регресні позови на підставі рішень ЄСПЛ мають специфічну природу, яка може бути розкрита лише завдяки комплексному аналізу міжнародно-правових і національних норм законодавства й не зводиться лише до інституту зворотної вимоги, передбаченої цивільним законодавством.

Слід також пам'ятати, що заявник за рішенням Європейського суду може отримувати грошову чи іншу матеріальну компенсацію тільки як частину загальної справедливої сатисфакції. Відповідно, грошова компенсація, яка ви-

плачується заявникові, як правило, за рахунок державного бюджету, є лише однією зі складових, яка має враховуватися при застосуванні регресних позовів.

Відповідальність за регресним позовом держави внаслідок виконання рішень ЄСПЛ

Основним питанням, яке виникає в процесі застосування механізму відповідальності, є визначення кола осіб, до яких державою можуть бути заявлені вимоги в порядку ч. 5 ст. 9 Закону 2006 р. Ця проблема значно ускладнюється тоді, коли в рішенні Європейського суду фіксується порушення, вчинені як державними органами чи конкретними посадовими особами, так і особами приватного права. Як правило, у складних судових рішеннях Європейського суду встановлюється спільна діяльність осіб приватного права і органів влади та посадових осіб, яка саме призвела до порушення Конвенції⁶. Правові наслідки такої спільності дій Законом 2006 р. не врегульовані, тому неминуче постають важливі питання, як-от: як визначити конкретних співучасників правопорушення; якими є наслідки їхньої спільної діяльності; що стосуються негативних наслідків для держави, які визначено у відповідному рішенні Європейського суду. На нашу думку, вирішення цього складного питання можливе шляхом застосування аналогії закону й аналогії права.

Проте розгляду цих питань має передувати розуміння природи відповідальності, яка покладається на осіб, діями яких порушено Конвенцію, і дії яких визначені у відповідному судовому рішенні. Щодо цього слід зауважити таке. Передусім, необхідно визначити коло винних осіб, що не становить значних труднощів, якщо дотримуватися головного правила: винні в порушенні Конвенції особи мають бути чітко визначені в рішенні Європейського суду. При цьому мають на увазі не індивідуальних осіб, які перелічені в рішенні Суду за прізвищами (цього, як правило, у рішеннях Європейського суду не трапляється), а службовці тих державних органів і установ, дії яких призвели до порушення Конвенції. Посадові особи, які на час скоєння порушень Конвенції виконували повноваження відповідних органів, мають бути визначені як особи, які завдали шкоди державі внаслідок відповідного рішення Європейського суду. Водночас слід зауважити, що коло осіб, які можуть притягатися до відповідальності за регресним позовом, не може безпідставно поширюватися. Інакше кажучи, відповідальність настає саме за неправомірне використання повноважень у конкретній сфері щодо конкретного заявника, яке відбулося з порушенням Конвенції.

По-друге, із суб'єктивної сторони порушення Конвенції, яке зафіксоване у рішенні Європейського суду, звичайно, повинно мати відповідну форму вини, яка встановлена в рішенні Європейського суду, яке, як зазначалося, не може бути переглянуте, піддане сумніву чи заперечене.

По-третє, для відповідальності за регресним позовом повинні бути визначені в рішенні Європейського суду конкретні дії відповідних органів або відповідних посадових осіб чи юридичних або фізичних осіб приватного права. Такі дії мають бути чітко визначені в рішенні Європейського суду, хоча міра деталізації цих дій може бути доволі загальною. Але відсутність посилення в рішенні Європейського суду на дії тієї чи іншої особи є підставою для звільнення такої особи від будь-якої відповідальності за регресним позовом. Водночас, для визначення об'єктивної сторони порушень Конвенції, які зафіксовано у відповід-

ному рішенні, важливо мати на увазі дату, коли Європейський суд вважає заявника жертвою. Дії державних органів, посадових осіб, суб'єктів приватного права, які не припинили правопорушення, а, відтак, «зберегли» статус жертви заявника, слід розглядати як дії, встановлені рішенням Суду, які призвели до порушення Конвенції.

По-четверте, має існувати причинно-наслідковий зв'язок між діями осіб, які вказані в рішенні Європейського суду, щодо порушення Конвенції й негативними наслідками для держави, пов'язаними з виконанням рішення Європейського суду. Відповідно, не можна притягати до відповідальності за Законом 2006 р. до того, коли відбудеться реальне виконання рішення Європейського суду.

Аналогія закону й аналогія права

У правовій системі аналогія закону має певні параметри свого застосування, які водночас вимагають доволі прискіпливого юридичного аналізу. Цивільний кодекс України (ст. 8) передбачає, що цивільні відносини, не врегульовані актами цивільного законодавства або договором, регулюються тими правовими нормами цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини. Тобто для врегулювання відносин із застосуванням аналогії закону необхідна наявність деяких умов у сукупності. Відповідні відносини мають бути не врегульовані актами цивільного законодавства або договором. Має бути наявним цивільне законодавство, яке регулює подібні відносини. Характер відносин, які не врегульовані, має бути схожим чи аналогічним до тих відносин, які регулюються нормами права, що передбачають застосування їх за аналогією.

Аналізуючи процесуальне законодавство України, можна констатувати, що застосування аналогії закону дещо деталізоване в Господарському процесуальному кодексі України. Наприклад, згідно зі ст. 11 цього кодексу (в редакції від 7.01.2018 р.), якщо спірні відносини не врегульовані законом і відсутній звичай ділового обороту, який може бути до них застосований, суд застосовує закон, що регулює подібні відносини. І це положення охоплює сферу як матеріального, так і процесуального права, тобто за аналогією можуть застосовуватися матеріально-правові й процесуально-правові норми законодавства.

Застосування аналогії закону в українській правовій системі має чітко виражену галузеву характеристику, що може вважатися певним недоліком, коли ми говоримо про юридичну аналогію щодо відносин, пов'язаних із регресними позовами по виконанню рішень Європейського суду з прав людини. Як уже зазначалося, аналогія закону – це процес правозастосування, і тому вдаватися до аналогій слід із дотриманням норм законодавства в тих межах, які встановлені взагалі в правовій системі України, а не тільки в її окремих галузях, адже дотримання норм законодавства як умова застосування аналогії закону тісно пов'язана з міжнародно-правовими договорами, обов'язковими для України, і принципами права на основі їхнього верховенства. Інакше кажучи, застосування аналогії закону не може відбуватися з порушенням міжнародно-правових зобов'язань держави й правових принципів.

Це дає можливість звернути увагу на два взаємопов'язані аспекти. По-перше, застосування аналогії закону може відбуватися в рамках багатогалузевої правової системи України, тобто до тих чи інших відносин, пов'язаних з виконанням рішень Європейського суду, а, відповідно, до регресних позовів у

зв'язку з цим може застосовуватися як «аналогія галузевого характеру», тобто аналогія, передбачена галузевими нормами, так і аналогія закону, яка передбачена міжгалузевими нормами. Наприклад, в одних випадках, в одному й тому ж рішенні Європейського суду можуть бути передбачені механізми виконання, які пов'язані з нормами цивільного законодавства, господарського законодавства, адміністративного законодавства, сімейного законодавства тощо. Другий аспект пов'язаний з тим, що правозастосування має відбуватися відповідно до загальноновизнаних норм міжнародного права і з відповідними принципами і стандартами, які мають міжнародно-правове визначення⁷.

Таким чином, слід пов'язувати регресні позови в рамках виконання рішень Європейського суду з прав людини не тільки з аналогією закону, а й із аналогією права. Аналогія закону в багатьох випадках не може бути використана самостійно, оскільки в нашому випадку будь-яке тлумачення міжнародно-правових явищ має відповідати загальноновизнаним принципам верховенства права, які встановлені в міжнародних документах.

На мою думку, використання аналогії закону й аналогії права щодо предмета дослідження має специфіку, за якою не можна визначити обґрунтованим положення про те, що аналогія права застосовується в тих випадках, коли неможливо застосувати аналогію закону. На мою думку, ситуація дещо складніша. Не врегульовані нормами законодавства регресні позови щодо виконання рішень Європейського суду не можуть забезпечити правові прогалини лише засобами традиційної аналогії закону. Це пов'язано з тим, що саме рішення Європейського суду, як правило, базується на загальноновизнаних принципах верховенства права і має унікальний характер по відношенню до конкретних вимог заявника. Отже, у законодавстві навряд чи можливо встановити норми, які забезпечуватимуть здійснення регресних позовів у всіх можливих випадках виконання рішень Європейського суду. Навіть детальна процесуальна регламентація регресних позовів у сфері виконання рішень Європейського суду завжди залишатиме необхідність застосування тих чи інших норм або прийняття відповідних рішень, використовуючи аналогію закону і аналогію права.

Більш глибоке пояснення цього явища полягає в тому, що сама практика Європейського суду з прав людини не є чимось застиглим, але є процесом, який постійно розвивається, і, як визначають багато дослідників, інколи навіть деталізує, доповнює і розвиває саму Конвенцію. Отже, аналогію закону і аналогію права за регресними позовами не слід розглядати як суто негативне явище, спрямоване на ліквідацію прогалин у правозастосуванні. Навпаки, це може бути механізмом, який необхідно застосовувати саме в цій специфічній сфері, яка має не тільки галузеве, міжгалузеве, а й загальноправове забарвлення.

Рішення Європейського суду в конкретних справах, як правило, містять розділ «Факти», який описує факти, які встановлено Європейським судом при розгляді конкретної судової справи. Фактично це висновки, які зроблені судом щодо порушень Конвенції. Аналізуючи всі факти, що відомі Європейському суду, у цьому розділі, як правило, викладені факти, які пов'язані саме з порушенням Конвенції, а тому ці висновки є обов'язковими для врахування судами України й іншими державними органами й посадовими особами. Ці факти не підлягають додатковому доказуванню, перевірці, оцінці з боку суду або сторін провадження, і це має суттєве специфічне значення для регресних позовів.

Процесуальне законодавство України містить аналогічні положення про те, що встановлені рішенням суду обставини не підлягають доказуванню. Згідно зі ст. 77 Господарського процесуального кодексу України, обставини, встановлені рішенням суду в господарській, цивільній або адміністративній справі, яке набрало законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи або особа, стосовно якої встановлені ці обставини, якщо інше не передбачено законом. У випадку розгляду судами регресних позовів, пов'язаних із виконанням рішень Європейського суду, ці положення мають бути застосовані з урахуванням згаданих вище особливостей аналогії закону й аналогії права. Оскільки практично неможливо в практиці Європейського суду знайти справу, у якій би раніше брали участь ті самі особи або особа, стосовно якої встановлені певні обставини. Отже, висновки Європейського суду, зроблені в конкретній справі, є обов'язковими й не підлягають доказуванню не в силу аналогії (положення Господарського процесуального кодексу), а на підставі Конституції України, Конвенції та прецедентної практики Європейського суду, про які вже згадувалося.

Повертаючись до проблеми міжгалузевої характеристики зворотної вимоги (регресу), слід зауважити таке. Регресний позов у сфері виконання рішень Європейського суду – це особливий інститут, і тому сам термін «регресний позов» є до певної міри умовною категорією, оскільки правовий зв'язок, який є необхідним для відповідальності за збитки, завдані державі виконанням рішення Європейського суду, має складний багатоаспектний і міжгалузевий характер. Виплата державою відшкодування (компенсація, справедлива satисфакція) за рішенням Європейського суду не є суто інститутом цивільного права.

Ця виплата тісно пов'язана з міжнародно-правовою відповідальністю держави й спрямована на відшкодування збитків, завданих державі у разі виконання рішень Європейського суду. Процес регресної відповідальності є складним і поєднує в собі як міжнародно-правові, так і цивільно-правові, адміністративно-правові, фінансово-правові та інші елементи. Що стосується поновлення прав особи в інший спосіб, аніж виплата грошової компенсації, зокрема, вжиття індивідуальних заходів, наприклад, поновлення судового провадження щодо заявника, що також може бути ухвалено в рішенні Європейського суду, то головну роль тут відіграє не майнова складова, а адміністративно-правовий і процесуальний елементи, які можуть завдавати додаткових витрат для держави, а також спричинити збитки іміджевого характеру. Отже, вирішення «регресних питань» лише в рамках цивільно-правової доктрини й цивільно-правового регулювання значно збіднює сам інститут виконання рішень Європейського суду.

Недаремно регулювання відносин, пов'язаних із виконанням рішень ЄСПЛ, відбувається за спеціальним законодавством про виконання рішень Європейського суду. Якщо збитки завдані державі спільними діями осіб, які мають різну юридичну природу (наприклад, державні органи, юридичні особи, приватні підприємці, приватні компанії й інші юридичні особи), то національний суд у процесі розгляду регресних вимог має використовувати залежно від обставин і змісту самого рішення як аналогію закону (використовуючи, наприклад, норми цивільного законодавства чи норми господарського законодавства), так і аналогію права щодо осіб, які мають нести відповідальність за збитки, завдані державі.

Резюмуючи, можна констатувати, що інститут регресних позовів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини – це новий, доволі специфічний інструмент розвитку принципів верховенства права, що забезпечує справедливість при виконанні рішень Європейського суду, а відтак, і дотримання загальних правових принципів. Адже фактично уникнення відповідальності за рішенням Європейського суду конкретних осіб як приватного, так і публічного права, перекладання тягаря відповідальності за рішеннями Європейського суду лише на державний бюджет і на суспільство в цілому навряд чи можна вважати справедливим. Розглянуті регресні позови є дієвими засобами юридичного впливу на загальну правову ситуацію й на вдосконалення судово-правової системи України. Тільки сьогодні держава почала застосовувати цей механізм, про що свідчить кількість масштабних регресних позовів, поданих у 2017–2018 рр. Міністерством юстиції України до національних судів, що стало можливим за існуючих в Україні соціально-політичних умов, а також за умов зростання професійного рівня суддів, адвокатів, працівників Міністерства юстиції, правників і експертів.

1. *Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини*: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV, стаття 17. 2. *Кубко Є. Б.* Юрисдикція Європейського суду з прав людини у справах адміністративно-правового провадження // *Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у 2 т.: Т. 2: Особлива частина.* Київ: Юрид. думка, 2005. С. 544–556. 3. *Пошук співвідношення між міжнародним і національним правом у галузі прав людини* активно обговорюється у наукових колах розвинутих демократичних країн. Див.: Griffin J. *Human Rights and Autonomy of International Law // The Philosophy of International Law / Ed. By Samanta Besson, John Tasioulas, Oxford, 2013. С. 339–357.* 4. *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року.* 5. Ч. 5 статті 9 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». 6. Див., наприклад, *Sovtransavto Holding v. Ukraine, Application no.48553/99; Judgment 25.07.2002; Agrokompleks v. Ukraine, Application no. 23465/03; Judgment (Just Satisfaction), 25.07.2013.* 7. *Кубко Є. Б.* Використання міжнародних правових стандартів в Україні (питання теорії і практики) // *Проблеми застосування міжнародних стандартів у правовій системі України / за заг. ред. Є. Б. Кубка.* Київ: ПрАТ «Юрид. практика», 2013. С. 61–74.

Evgen Kubko. The enforcement of judgments of the ECHR: recourse actions, analogy with statutes, and analogy in law

The article discusses relevant issues arising in connection with the use of recourse lawsuits based on the enforcement of judgments made by the European Court of Human Rights. Whenever compensation is paid to an applicant, the state can file an action for damages against persons whose guilty actions served as a basis for the ECHR judgment to recover losses suffered by the state budget. The article analyses the law governing recourse actions in this field and focuses on the fact that courts have to take into account the specific nature of judgments made by the European Court of Human Rights when adjudicating relevant disputes. Such judgments cannot be reviewed, reversed, or disregarded by national courts. Recourse claims based on ECHR judgments are very different from recourse actions filed under civil, commercial, administrative or other branches of law. These claims are of an inter-branch nature and are closely related with international legal acts, such as the 1950 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, and judgments made by the European Court of Human Rights. As a result, recourse claims involve the use of both an

analogy in law, which, as a rule, has a branch character, and analogy with statutes, relying on international legal principles and norms.

Currently, the legal situation develops in such a way that the persons whose acts served as a ground for a judgment of the ECHR do not bear any responsibility, since compensation is paid at the expense of the state budget. Officials of state and judicial bodies do not bear personal responsibility for unlawful decisions, and legal entities and individuals who triggered unlawful actions of officials are not held liable for damages. At the same time, they are in fact complicit in the unlawful actions of officials. The article deals with the issues of regulation of the existing situation based on the principles of the rule of law.

Key words: *recourse actions, enforcement of court judgments, analogy with statutes, analogy in law.*

УДК 340

Н. М. ПАРХОМЕНКО,
доктор юридичних наук

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Проаналізовано теоретичні засади правової реформи як явища суспільної дійсності. Визначено мету, властивості та ознаки правової реформи, основні принципи та послідовність проведення окремих етапів, які складають її зміст. Наголошено, що метою правової реформи є підвищення ефективності правової системи шляхом перетворення її сутності, зміни та наповнення новою якістю її змісту.

Ключові слова: *правова, реформа, предмет, зміст, законодавство, принципи, етапи.*

Пархоменко Н. Н. Сущность и содержание правовой реформы: теоретические аспекты

Проанализированы теоретические основы правовой реформы как явления правовой действительности. Определены цель, свойства и признаки правовой реформы, основные принципы и последовательность проведения отдельных этапов, составляющих ее содержание. Акцентировано, что целью правовой реформы является повышение эффективности правовой системы путем преобразования ее сущности, изменения и наполнения новым качеством ее содержания.

Ключевые слова: *правовая, реформа, предмет, содержание, законодательство, принципы, этапы.*

Parkhomenko N. M. The essence and content of legal reform. Theoretical aspects

Theoretical bases of legal reform have been analyzed as a phenomenon of social reality. The purpose, features and indicators of legal reform have been determined. Also main principles and sequence of execution of separate phases, which account its content have been determined. It has been noted that the purpose of legal reform is improving the efficiency of legal system by transforming its essence, changing and filling it with new contents quality.

Key words: *legal, reform, subject, legislation, principles, phases.*

Правова реформа – один із різновидів соціальної реформи, змістом якої є зміни, перетворення, нововведення, перевлаштування певної сторони суспіль-